

З 16.612(082)

Г87

Громадянське суспільство
та проблеми
становлення
особистості

Збірник
наукових
праць

О. І. Кожухар

кандидат історичних наук, завідувач кафедри всевітньої історії Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг).

Громадянське суспільство в постсоціалістичних країнах ЦСЄ і Україні: особливості становлення

У 90-х рр. ХХ ст. в постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи (Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині) та Україні громадянське суспільство, переживши своє зародження, вступило в стадію становлення і подальшого розвитку. Тому необхідно, використовуючи сучасні політологічні методи дослідження, зокрема, порівняльний аналіз, виявити як загальні закономірності, так і специфічні особливості цих процесів в країнах регіону.

Аналіз процесу зародження, становлення і функціонування громадянського суспільства в постсоціалістичних країнах ЦСЄ і Україні дозволяє зробити наступні висновки:

Більшість як вітчизняних, так і зарубіжних вчених під громадянським суспільством розуміють суспільство вільних громадян з високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, а також їх об'єднань і асоціацій, які перебувають за межами впливу держави, але спільно з державою утворюють суспільні і правові відносини і взаємодіють заради спільного блага. На думку польського соціолога Є. Шацького, громадянське суспільство характеризується наявністю в суспільному житті таких цінностей і явищ, як правда, незалежність мислення, совість і громадянська сміливість, договір, плюралізм, терпимість, свідомо дисципліна, добровільна співпраця [1, 26].

Сутність громадянського суспільства полягає у забезпеченні законних прав людини, захисту основних загальнолюдських цінностей і вдосконалення інституційних механізмів демократії. Особа в такому суспільстві має гарантоване право вільного вибору нею різноманітних форм економічного і політичного буття, ідеології і світогляду, можливість вільно висловлювати свої думки і обмінюватися поглядами [9, 41-42].

Найважливішим критерієм громадянського суспільства служить наявність особистості або групи громадян, які активні в усіх галузях суспільно-політичного життя і ця активність забезпечується державою.

Громадянське суспільство у структурованому відношенні можна подати у вигляді діалектичної сукупності трьох основних сфер: політичної, економічної і духовної. Тобто громадянське суспільство складають такі елементи, як ринкова економіка, політичні партії, різні недержавні громадські організації і об'єднання, незалежні ЗМІ, органи самоврядування,

сім'я і т. д. Деякі дослідники включають в систему громадянського суспільства прояви неформальної громадянської активності, громадянську самосвідомість людей і громадську думку.

2. Політичні партії – найбільш впливові інститути громадянського суспільства, які сприяють політичному волевиявленню громадян.

В ході політичної трансформації в країнах ЦСЄ і Україні утворилася велика кількість партій – мультіпартійність, що є, на наш погляд, закономірним явищем для суспільств, які стали на шлях переходу від тоталітаризму до демократії. Але в цих країнах утворилися різні моделі багатопартійності (партійні системи). В країнах ЦСЄ в цілому завершилося формування стандартної системи партій, яка характерна для європейських країн. Політичні партії поступово перетворилися в більш-менш значну складову частину громадянського суспільства, розвитку демократії [1, 28; 3, 85].

В Україні, на думку дослідників, склалася багатопартійність і продовжується становлення багатопартійної системи [2, 10]. Інші вчені вважають, що сформувалася анатомізована багатопартійна система поляризованого плюралізму [4, 224; 11, 112].

Становлення і розвиток громадянського суспільства і формування ефективної багатопартійної системи, на наш погляд, є діалектичним процесом. З одного боку, подальше становлення громадянського суспільства об'єктивно сприятиме утвердженню політичних партій, як потужного і самодостатнього інституту, здатного ефективно виконувати свої суспільно-політичні функції. Разом з тим, реальна і ефективна багатопартійність є одним із визначальних чинників формування громадянського суспільства. Оптимізація цього процесу значною мірою залежить від ефективної і злагодженої роботи усіх складових частин громадянського суспільства, від того, яким чином інтегруватимуться усі структури громадянського суспільства.

В Україні прийняття суто пропорційної виборчої системи, реалізація норм і положень політичної реформи дасть можливість партіям більш дієво виконувати репрезентативну функцію, мати більші повноваження для забезпечення інтересів громадян в усіх органах і державній владі, і самоврядування.

3. Одним із основних і важливих компонентів і складовою частиною громадянського суспільства є недержавні громадські об'єднання і організації. Їх головне призначення полягає в агрегації і артикуляції інтересів різних груп і прошарків громадян, доведення до державних органів своїх вимог і рекомендацій. Вони виконують функції активізації населення, його виховання, формування громадської думки, сприяють реалізації політичних, трудових, соціально-економічних прав та інтересів громадян. Діяльність недержавних громадських організацій охоплює самі різноманітні сфери: екологія і охорона навколишнього середовища,

спорт і туризм, культура, мистецтво, охорона пам'ятників історії і культури, права людини, наука, техніка і технологія, молодіжна політика, жіночий рух тощо.

У постсоціалістичних країнах ЦСЄ була створена правова база функціонування цих організацій, яка охоплювала питання фінансування і державної підтримки їх діяльності. До середини 90-х рр. недержавні громадські організації активно займалися політичною діяльністю. Але пізніше вони були витіснені в сферу соціальних послуг, надання гуманітарної і благодійної допомоги. Причина такого явища – нова політична еліта боялася конкуренції з боку суспільних рухів і недержавних громадських організацій. Недержавні організації, які діють у політиці, складають тепер меншу частину усіх громадських організацій. Між державними органами і недержавними організаціями і об'єднаннями поступово склалися принципи, форми і методи співробітництва, утворилися як місцеві і регіональні, так і загальнонаціональні структури. Вони перетворилися на важливий фактор суспільно-політичного життя.

У постсоціалістичній Україні громадські організації і об'єднання, які охоплюють самі різноманітні сфери життєдіяльності суспільства, зростають досить швидкими темпами. За різними експертними оцінками в Україні нараховується від 20 до 40-50 тис. громадських організацій. Але лише 10 % з них діють реально [4, 198; 10, 50]. Від 15 % до 16-17 % дорослого населення приймає участь в діяльності громадських і політичних організацій і рухів загальнодержавного і регіонального рівнів, а 80-82 % населення не залучені до активної роботи. За показниками членства в громадських організаціях Україна поступається не лише країнам розвинутих демократій, а й постдиктаторським країнам Латинської Америки [6, 14; 8, 27; 10, 50].

Реальний вплив громадських організацій і об'єднань в суспільстві на державні органи і місцеве самоврядування до недавнього часу був все ще незначний. Причини криються в тому, що у населення ще й досі неподолана психологічно-історична традиція скепсису і недовіри до будь-яких організацій і об'єднань. Крім того, громадські організації у більшості є ще слабкими, недосвідченими, не мають достатніх коштів для своєї діяльності, не завжди адекватно усвідомлюють інтереси своїх прихильників, не вміють організувати реалізацію своїх же ініціатив, а також проблеми і складності при реєстрації, недосконалість чинного законодавства, відсутність підтримки і розуміння з боку держави [7, 6]. Крім того, на державному рівні остаточно не вирішене питання щодо фінансування недержавних громадських організацій і об'єднань, надання їм пільгових умов оподаткування тощо.

4. Функціонування громадянського суспільства неможливо без незалежних і плюралістичних засобів масової інформації, свободи інформації

ції. Існування незалежних від держави ЗМІ – важлива ознака демократичного правового суспільства.

В країнах ЦСЄ і Україні були створені правові гарантії, які забезпечували свободу слова і друку, гарантували доступ до інформації, забороняли цензуру. Але в Україні, на відміну від країн регіону, до листопада 2004 р. свобода слова і незалежність ЗМІ були ілюзорні. Основні канали телебачення, радіо, преса контролювалися за допомогою так званих темників. За умов дозованої і контрольованої інформації новини, судження про політику та гострі суспільні проблеми розповсюджувалися через Інтернет, Інтернет-газети, електронну пошту, мобільний зв'язок та інші засоби спілкування та комунікації. Перемога на президентських виборах В. Ющенка, незважаючи на існуючі проблеми, сприяла підвищенню ролі ЗМІ в політичному житті, розширенню рамок свободи слова.

5. Громадянське суспільство в країнах ЦСЄ та Україні є все ще недостатньо розвинутим. Процес формування, становлення і функціонування громадянського суспільства уповільнюється залишками тоталітарного мислення, управління, успадкованим патерналізмом. Для того, щоб громадянські інститути ефективно працювали, потрібна фінансова, матеріальна і кадрова база, існування сильної демократичної влади.

Історичний досвід свідчить, що важливою умовою функціонування громадянського суспільства є цивілізаційний рівнозначний розвиток, взаємна рівність прав, свобод і обов'язків усіх трьох складових цього суспільства: громадянина, суспільства і держави.

Література

1. Бухарин Н. И. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 90-е г. XX в. – нач. XXI в. // Новая и новейшая история. – 2005. – № 1.
2. Барановський Ф. Партийна система України: необхідність оптимальності // Віче. – 2004. – № 17.
3. Кожухар О. І. Формування і розвиток партійних систем в країнах Центрально-Східної Європи в постсоціалістичний період // Історичні дослідження і розвідки з всесвітньої історії: Зб. наук. праць. Вип. 1. – Кривий Ріг, 2002.
4. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські організації і політичні партії сучасної України. – К., 2004.
5. Литвин В. Прорив до громадянського суспільства // Голос України. – 2005. – 27 січня.
6. Макєєв С. Україна: громадська свідомість і політична участь населення // Політична думка. – 2000. – № 2.
7. Онщенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення // Наука і суспільство. – 2002. – № 1-2.
8. Пащенко В. І. Неурядові організації: перспективи розвитку (методологія дослідження) // Трибуна. – 2004. – № 11-12.
9. Рудич Ф. Громадянське суспільство в Україні: віражі і перспективи сходження // Віче. – 2004. – № 6.
10. Степаненко В. Українське громадянське суспільство. “Помаранчева” стадія становлення // Віче. – 2005. – № 2.
11. Терлецька І. В. Партийна система сучасної України: основні риси, тенденції, перспективи розвитку // Грані. – 2005. – № 3.